

Asiantuntijuus ja sukupuoli suomalaisten turvakotien nais- ja miestyössä

TERHI LAINE

Euroopan eri maissa ja Yhdysvalloissa naisliikkeet ja -aktivistit ovat olleet perustamassa turvakoteja ja naisille tarkoitettuja kriisiyksiköitä. Ensimmäinen eurooppalainen turvakoti avattiin Lontoossa vuonna 1971. Esimerkiksi Ruotsin ja Ison-Britannian turvakotitoiminta on kiinteässä yhteydessä naisliikkeeseen ja sen päämääriin, toisin kuin Suomessa. Useimmissa maissa on myös väkivaltaisesti käyttäytyville miehille tarkoitettua toimintaa. Tällöin miehet käsittelevät yleensä ryhmässä sukupuolirooleja ja taitoja, joiden avulla selvitä stressiä ja vihaa sisältävistä tilanteista. Tavoitteena on väkivallan loppuminen ja se, että väkivaltaisesti käyttäytyvä mies ottaa vastuun omasta toiminnastaan. (Esim. Hague 1999, 131–134; Hearn 1998, 165–171; Hydén 1995, 34.)

Suomalainen turvakotijärjestelmä poikkeaa monen muun maan vastaavista palveluista yhtäältä siinä, että toiminnan lähtökohta on lastensuojelullinen ja perhekeskeinen, toisaalta siinä, että turvakodit ovat olleet kiinteässä yhteydessä ensikoteihin (esim. Keskinen 2005, 98–108). Tämän vuoksi niissä tehtävää työtä on usein pidetty sukupuolineutraalina, toisin sanoen sukupuolen ohittavana toimintana (esim. Nyqvist 2004, 101; Pehkonen 2003, 50–51). Suomessa Ensi- ja turvakotien liitolla¹ on ollut vakaa ja institutionalisoinut asema parisuhdeväkivallan määrittelijänä, sillä valtionhallinnon suosima sukupuolineutraali tasa-arvoideologia on tuonut sille vaikutusvaltaa ja taannut uusien toimintamuotojen rahoituksen.

1. Ensi- ja turvakotien liitto on turvakotiyhdistysten kattojärjestö. Käytännön asiastyö tehdään turvakotiyhdistyksissä, jotka ylläpitävät turvakoteja.

Viime vuosikymmeneltä alkaen suomalaisten turvakotien naistyötä on kehitetty siten, että naisasiakkaalla on ollut mahdollisuus tavata joko turvakodissa ollessaan tai erityisesti sen jälkeen ”omaa” naistyöntekijää. Myös lapsityötä on kehitetty, jotta pystyttäisiin entistä paremmin vastaamaan lasten kokemaan hätään. Turvakotien lastensuojelullinen ja perhekeskeinen lähtökohta on siis säilynyt, mutta samanaikaisesti organisatoriset ratkaisut tukevat työn jakautumista nais- ja lapsityöhön.

Suomalaisen järjestelmän erikoisuutena on myös se, että joitakin miehiä työskentelee naisasiakkaiden kanssa, toisin kuin esimerkiksi muissa Pohjoismaissa. Miestyössä, jota turvakotiyhdistyksissä kutsutaan Jussi-työksi, työntekijät ovat miehiä. Sitä ei tehdä naisille tarkoitettujen turvakodin tiloissa, vaan siitä erillään, turvakodista kaukana sijaitsevassa yksikössä. Tällä ratkaisulla pyritään takaamaan naisuhrin turvallisuus.

Tässä artikkelissa olen kiinnostunut asiantuntijuuden rakentumisen dynamiikasta ja näkökulma on ensisijaisesti työkäytännöissä ja asiakastyön vuorovaikutussuhteessa siten kuin työntekijä niistä puhuu. Koska tutkimuskohteena on sosiaalialan työ, joka jakaantuu joko naisille tai miehille tarjottaviin palveluihin, tutkimuskysymyksenä on, kuinka asiantuntijuuden tuottaminen kietoutuu sukupuoleen. Turvakodeissa tehtävä työ soveltuu hyvin tämän tutkimiseen, koska yhtäältä sukupuoli määrittelee parisuhdeväkivallan ongelmana: nainen on tyypillisesti väkivallan uhri ja mies väkivallan tekijä. Toisaalta palvelujärjestelmää on kehitetty siten, että se vastaisi yhä paremmin nais- ja miesasiakkaiden tarpeisiin.

Sukupuoli on keskeinen osa feminististä sosiaaliryöön tutkimusta ja keskustelua (esim. Dominielli & McLeod 1989; Orme 2002), mutta sen

sijaan sosiaalityön asiantuntijuuden tutkimus sukupuolen näkökulmasta ei ole ollut yhtä itsestään selvää. Päivi Petrelius (2005, 17) kirjoittaa, että 1990-luvulle asti sosiaalityön ammatissa toimimista, sosiaalityön käytäntöjä tai palvelun kehittämistä on käsitelty kotimaisissa akateemis-ammattillisissa keskusteluissa vain harvoin sukupuolen näkökulmasta. Tällä vuosikymmenellä tutkimus on kuitenkin lisääntynyt, yhtenä esimerkkinä vuosikirja ”Sukupuoli ja sosiaalityö” (Kuronen & al. 2004).

Asiantuntijuus ja sukupuoli

Artikkelin keskeiset käsitteet ovat asiantuntijuus ja sukupuoli. Lähestyn asiantuntijuutta laajasti eri alojen tutkimuksen näkökulmasta. Sen sijaan sukupuolen määrittelyssä käytän Judith Butlerin (2006) teoriaa sukupuolen konstruoinnista. Näiden lisäksi määrittelen parisuhdeväkivallan käsitteen.

Asiantuntijuus voidaan ymmärtää ammatin erityispiirteinä ja -osaamisena (ks. Abbott 1988) tai sosiaalisena positiona ilman tarkkarajaista ammatidosta, jolloin kenellä tahansa on asiantuntijuutta tai vähintäänkin vasta-asiantuntijuutta (ks. Giddens 1995, 119; Saaristo 2000, 139). Aiemmin asiantuntijuuskeskustelua hallitsi ajatus ammatillisesta kasvusta noviisi-ekspertti-jatkumona (esim. Saarnio 1993). Sittemmin tätä vertikaalista asetelmaa on kritisoitu muun muassa siitä, että se määrittelee sosiaalityöntekijän diagnosoivaksi parantajaksi (Juhila 2006, 85–86). Horisontaalisella asiantuntijuudella tarkoitetaan kumpuunussuhteista sosiaalityötä: asiakkaan ja työntekijän tietämyksen (mt., 137–140) ja tiedontuotannon (Karvinen-Niinikoski 2005, 82) tasavertaisuutta. Tämän lähestymistavan sisään voidaan sijoittaa avoin (Eräsaari 2003) ja kontekstisidonnainen (Fook 2002; Healy 2005) asiantuntijuus, joille ovat ominaisia prosessinomainen ongelmien uudelleen määrittely ja neuvottelujen kautta syntyvä tiedon pätevyys (Eräsaari 2003; Eräsaari 2004).

Judith Butlerin (2006) mukaan sukupuoli ilmenee tekoina, jolloin luovutaan luonnollisen (sex) ja sosiaalisen (gender) selvästä hierarkkisuudesta. Kulttuuri määrittelee sukupuolen kategorisointia. Sukupuoli ilmenee kielessä ja erityisesti sen (hetero)normatiivisissa muodoissa. Sukupuolta tuotetaan ja se saa voimansa kulttuurisis-

ta toistoista. Butler kritisoi sukupuolieron tuottavaa nais–miesjakoa, joka peittää alleen sukupuolen moninaisuuden. Sukupuoli ei siis ole tekijä, vaan alati liikkeessä oleva ja uudelleen muokkautuva asia. (Mt.)

Parisuhdeväkivalta on miehen ja naisen välistä väkivaltaa. Tällöin parisuhde tulee väkivallan keskiöön ja sitä määrittäväksi tekijäksi ilman, että otetaan kantaa siihen, kuuluuko parisuhteeseen lapsia tai asuvatko nainen ja mies samassa asunnossa. Parisuhdetta voidaan tarkastella tilana ja tilanteena, johon parisuhdeväkivallalla viitataan (ks. Husso 2003, 43). Parisuhdeväkivaltaongelma on sukupuolistunut, sillä se saa merkityksensä sukupuolten välisestä valtasuhteista: nainen on tyypillisesti väkivallan uhri ja mies tekijä (Hydén 1995, 34; Ronkainen 1998, 2). Siten sukupuoli rakenteellisena tekijänä määrittää sitä (ks. Keskinen 2005, 62–67).

Parisuhdeväkivallassa naisella ja miehellä on erilainen paikka suhteessa väkivaltaan ja väkivallan kokemuksiin (Heiskanen & Piispa 1998; Husso 2003; Hydén 1995; Nyqvist 2004). Naisen ja miehen parisuhteessa käyttämä väkivalta eivät ole rinnasteisia, eivätkä naisten ja miesten kokemukset palaudu toisiinsa (Dobash & Dobash 1998, 19). Parisuhdeväkivaltaan kohdistuva työ – tehtiinpä sitä naisten tai miesten kanssa – on ristiriitaista ja vaikeaa, sillä siinä ollaan tekemisissä moraalisesti ja juridisesti moitittavan toiminnan kanssa (Nyqvist 2004).

Aineisto ja menetelmä

Käytän artikkelissa osaa väitöskirja-aineistosta (Laine 2005). Se on kerätty kahdesta eteläsuomalaisesta Ensi- ja turvakotien liiton jäsenyhdistyksestä vuosina 2001–2003. Artikkelin aineistona ovat ne 29 haastattelua, jotka kohdistuvat turvakotien nais- ja miestyöhön. Yksilöhaastatteluja on 18 ja ryhmähaastatteluja 11. Litteroitua tekstiä niistä kertyi noin 430 liuskaa. Haastateltavina oli yhteensä 32 työntekijää, joista miehiä oli 7 ja naisia 25. Suurin osa haastateltavista oli 40–49-vuotiaita. Haastateltujen ammattinimikkeitä olivat ohjaaja (16), sosiaalityöntekijä (4), Jussityöntekijä (4), projektityöntekijä (6) ja avokriisityöntekijä (2). Haastateltavista neljällä oli sosiaalialan tutkinto yliopistosta, kuudella ammattikorkeakoulusta ja lopuilla opistoasteelta.

Aineisto kerättiin kolmessa osassa. Ensimmäi-

sissä haastatteluissa työntekijät kuvasivat omaa osaamistaan suhteessa sukupuoleen myös silloin, kun sitä ei nimenomaisesti kysytty. Tämä lisää sukupuolen merkitystä asiantuntijuuden määrittelijänä. Myöhemmin asiantuntijuuden ja sukupuolen välistä suhdetta kartoitettiin omalla teemallaan. Haastatteluissa käytettiin tällöin muun muassa seuraavia kysymyksiä: Miten koet sukupuolen ammatin kannalta? Mitä naiseus/miehiys merkitsee tässä työssä? Mitä on tehdä naisena/miehenä työtä naisten/miesten kanssa? Tässä artikkelissa keskitytään niihin aineisto-otteisiin, joissa sukupuoli eksplikoituu. Kiinnostuksen kohteena on siis puhujan sukupuoli ja puhe, jossa hän perustelee asioita sukupuolen näkökulmasta.

Tutkimuksen metodologinen lähtökohta on sosiaalisessa konstruktionismissa. Sen mukaan puhe on haastateltavan tulkintaa, joten jotkin asiat todellisuudesta tulevat nimityksi ja toiset eivät. Tutkimuskohteena ovat sosiaalisesti rakentuneet merkitykset, eivät sosiaaliset faktat. (Ks. Burr 1998, 14–18; Saurama 2002, 45.) Aineiston analyysissä sovelaan diskursianalyysiä, joka kohdistuu kontekstisidonnaisen kielen ja siinä tuotettujen merkitysten tulkintaan (Potter & Wetherell 1987, 6–8). Tässä tutkimuksessa suomalainen turvakotijärjestelmä on tärkeässä asemassa pyrittäessä ymmärtämään puheen merkityksiä. Tätä kautta aineisto näyttäytyy tietyn historiallisen hetken tuotoksena, mikä mahdollistaa tietyn diskurssin ja sulkee toiset pois.

Tulkinnan reunaehdot määrittävät työntekijäpositioista: tutkimusaineistona on ensiksikin naisasiakkaisiin kohdistuva naistyöntekijöiden puhe, toiseksi naisasiakkaita kuvaava miestyöntekijöiden puhe ja kolmanneksi miestyöntekijöiden kuvaus miesasiakkaista. Sukupuoli määrittelee siis parisuhdeväkivaltaa ja siihen liittyvää työtä yhtäältä työntekijöiden ja työyhteisön sukupuolirakenteena, toisaalta työntekijän ja asiakkaan sukupuolten suhteina. Tärkeää on, kuinka työntekijä asemoi itsensä suhteessa asiakkaaseen. Analyysissä korostuu se, kuinka työntekijät tuottavat asiantuntijuutta ja kuinka työntekijät tällöin ”antavat” sukupuolen asiakkaalle tai asiantuntijuudelle (ks. Butler 2006, 55). Toisin sanoen analyysissä painottuvat teoria- lähtöisyys ja miten-kysymys. Tarkastelen esimerkiksi puheen nyansseja, sitä milloin puhe on varmaa tai epävarmaa tai milloin puhutaan aktiivissa tai passiivissa, sillä diskurssi ei ilmene pelkästään puheen sisällössä, vaan myös puheen muodossa.

Naistyöntekijät naistyössä

Naisiasiakkaat asuvat turvakodissa, joten asiakkuus rakentuu ympäri vuorokauden. Jokaisella asiakkaalla on käytössään oma huone ja kaikille yhteiset ruokailu- ja oleskelutilat. Ohjaajat kohtaavat asiakkaita yhteistiloissa. Sen sijaan sosiaalityöntekijällä ja projektityöntekijällä on oma työhuone, jossa he vastaanottavat asiakkaita.

Tuloksista esitän ensiksi, kuinka naistyöntekijät korostavat horisontaalista asiantuntijuutta. Työntekijäpositiosta naiset rakentavat asiakastyötä subjekti–subjekti-suhteena ja kuvaavat tilannetta erilaisilla kielellisillä nyansseilla. Työntekijä liittyy naiseuden asiakassuhteen helppouteen, luottamukseen ja turvallisuuteen, jolloin neutraalia objektiivisuutta ja työntekijä–asiakashierarkiaa tärkeämpää on naisasiakkaan asemaan asettuminen. Sukupuoli tuotetaan tekoina, kuten toistuvina asiakaskeskusteluina. Puheessa sukupuoli ja väkivalta risteävät ja sukupuoli määrittyy väkivallan ja asiakkaan uhrikokemusten kautta. Sukupuoli tuotetaan heteroseksuaalisena naisena, mikä sisältää normatiivisen nais–miesjaon siitä huolimatta, että puhujat eivät puhu miehestä. Sukupuolen määrittelyssä naiset, naisellisuus ja seksuaalisuus kietoutuvat toisiinsa.

K: Voitko kertoa jonkun esimerkin, että on ollut hyvä, että olet ollut naisena työntekijänä?

V: Joo, esimerkiksi väkivaltatapauksissa, joissa on pitkään jatkunutta väkivaltaa, jonka kohteena on ollut nainen ja kun lähdet käsittelemään niitä asioita sen naisen kanssa, niin mä näkisin sen hirveen tärkeänä, että siinä on nainen, joka kuuntelee naista ja voi asettaa siihen rooliin, miltä naisena tuntuu, jos sut on oikean alistettu ja nöyryytetty ja hakattu. (02/Y/N)²

K: Miten sä konkreettisesti toimit, et sä säilytät sen objektiivisuuden?

V: Mä en välttämättä aina onnistu siinä mut [...] menee aika syvällekin näihin näitten naisten juttuihin ja se, et mä oon hirveesti heidän puolellaan. Tavallaan se kuuluu tähän työhönkin, että mä oon heidän työntekijänsä. (03/Y/N)

K: Mitä on tehdä työtä naisena näitten naisten kanssa?

V: Mä koen tän naiseuden etuna tai helppoutena si-

2. Tunnisteen ensimmäinen luku tarkoittaa aineistonkeruuvuotta, Y tarkoittaa yksilöhaastattelua. Vastaavasti R tarkoittaa ryhmähaastattelua, ja N tai M viittaa haastateltavan sukupuoleen. Litteroidun tekstin alussa K tarkoittaa haastattelijan esittämää kysymystä ja V haastateltavan vastausta. Jos litteroidusta tekstistä esitetään vain ote haastateltavan vastauksesta, em. merkintöjä ei käytetä.

nällään, että mä ajattelen, että samaistuminen ehkä eri tavalla helpompaa puolin ja toisin, mä oon itsekin nainen. (03/1R/N)

Naistyöntekijöiden asiantuntijuus koostuu kokemustiedosta ja siitä kulttuurisesta ymmärryksestä, mitä on olla nainen. Sosiaalialan käytännöissä tietoa muodostetaan kontekstisidonnaisissa sosiaalisissa prosesseissa, ja käytännöllinen tai kokemuksellinen tieto on osa asiantuntijuutta (Healy 2005, 2–3; Nowotny 2000, 13–14). Kokemustieto voi kertyä joko elämän- tai työkokemuksen kautta, ja turvakodin naistyöntekijät viittaavat oteissa ensisijaisesti elämänkokemukseen. Puhujat rakentavat yhtenäistä kulttuurista naiskokemusta, jonka olemassaoloa voidaan myös kritisoida, sillä sitä voidaan pitää myös kuvitteellisena rakennelmana, joka kieltää oman sisäisen monimutkaisuutensa (ks. Butler 2006, 237). Naistyö vertautuu puheessa maallikkoauttamiseen, jossa auttamistyön perustana on työntekijän ja asiakkaan jaettu kokemusmaailma.

K: Miten te itse mietitte itseänne suhteessa omaan sukupuoleen, tehdä tätä työtä naisena. Minkälainen vaikutus sillä on asiakkaaseen tai miten te itse sen koette ammatin kannalta?

V1: Naisena on helppo. Se, että on samaa sukupuolta, must tuntuu, että naisena moniin juttuihin voi tulla eri näkökulma. Must tuntuu, että naiset pystyy luotamaan ja kertomaan eri asioita just siihen naisellisuuteen tai seksuaalisuuteen liittyen.

Just ku tää väkivalta koskettaa tätä naiseutta, et se koskettaa niitä herkimpiä alueita naiseudesta ja just tää seksuaalirikos ja sillä alueella loukatuus tuleminen, ni ne on mä luulen, et se on se kohta, jossa naiset yleensä haluavat, et siinä on naistyöntekijä [...]

V2: Voisin kuvitella, et se on helpompaa, jos tulee nainen, ruveta puhumaan, jos se tilanne on ollu tosi semmonen raivoisa siellä kotona. (03/4R/N)

K: [...] sä kerroit, että se työ vaatii herkkyyttä olla läsnä, ni mitä se naiseus merkitsee tässä tilanteessa?

H: Monelle naiselle se, että on nainen, jolle puhua, ni siinä suhteessa, et mä olen nainen tässä työssä nimenomaan turvallisempaa ehkä puhua [...] (03/Y/N)

K: [...] aktivoi tossa aika voimakkaita tarinoita, mitä sä kerroit niin, mitä ne aiheuttaa sussa ja aktivoiko ne jotain sun omasta kasvusta tai yksityiselämän puolelta?

V: Tää on tärkeä kysymys, koska näähän tulee hirveen lähelle, kun on naisesta kysymys. Just nää rajat ja tää heikkous ja haavoittuvuus, ne on ihan tuttuja juttuja silleen, et mä oon työstänyt niitä itteni kanssa ja edelleenkin työstän. Kyllä tulee. Siis joku tarina tulee niin hirvittävän lähelle [...] (01/Y/N)

Työntekijät eivät kuvanneet naista vain vaimona tai äitinä, vaan myös itsenäisenä, inhimillisenä ja ainutkertaisena yksilönä. Naiseudella viita-

taan aina olemassa olleeseen mutta väkivaltaisen parisuhteen vuoksi piiloon jääneeseen. Toisin sanoen väkivalta ikään hävittää sukupuolen ja sukupuolesta tulee läsnäolon ja poissaolon peli (ks. Butler 2006, 228). Muutostyö määrittynyt sukupuolen liikkeen kautta. Heikkous ja haavoittuvuus tuotetaan naisen kulttuurisina kokemuksina, jotka työntekijän on täytynyt kohdata itsensä kanssa ja myös työstää niitä. Työntekijä voi ilmaista naiseuden toiveena, minkä voi tulkita työn ideaalitavoitteena tai miksei myös sukupuoleen kytkeytyvänä normina. Merkille pantavaa kuitenkin on, että puhujat eivät ohita sukupuolta, vaan se on puheessa voimakkaasti läsnä.

K: [...] sit sellanen ajatus, että jollain tavalla te uusinate tai muutatte sitä naiseutta tai naista johonkin suuntaan, ni millasta naiseutta te haluatte tai pyritte työssänne tuottamaan tai uusintamaan?

V: Mä toivoisin, että mä pystyisin jotenkin niitä naisia vahvistamaan sillä tavalla, että ne arvostais itteensä naisena, että löytäis sen naisen itessään sen, jota ei oo tosiaan moniin vuosiin, joka on alistettu [...] alkaa tavallaan rakentaa heidän kanssa sitä uutta ihmistä sillä tavalla kasata ja koota sitä naiseutta [...] (03/6R/N)

Miestyöntekijät naistyössä

Seuraavaksi analysoin naisasiakkaiden kanssa työskentelevien miestyöntekijöiden puhetta. Nämä työntekijät ovat usein ainokaisia naisvaltaisessa työyhteisössä. Puhe rakentuu työyhteisön kautta, ei vain asiakasvuorovaikutuksena, mikä kuvastaa toimintakulttuurin määrittelemää (ks. Forsberg 1998) jaettua asiantuntijuutta. Turvakodin normina on, että kaikki työntekijät eivät voi olla miehiä. Naistyössä vaaditaan feminiinisyttä, jolloin selkeä kulttuurinen mies–naiserottelu ainakin stereotyyppisessä muodossa kyseenalaistuu ja miessubjekti näyttäytyy avoimena ja uudelleen muokkautuvana. Tällöin sukupuolesta muodostuu kelluva asia, ja feminiinisyys merkitsee miespuolista kehoa (Butler 2006, 55). Puheessa tätä kuvataan väljillä ja epävarmoilla ilmaisuilla.

Eihän turvakoti vois toimia, jos täällä ois vain miehiä. Tästä tulis katastrofi. (03/4R/M)

Turvakodilla miehenä töissä, se vaatii ensinnäkin semmosen vähän pehmeämmän luonteen. Täytyy olla semmosta feminiinisyttä tietyille asioille [...] mä tarkotan sillä feminiinisellä osalla esimerkiksi persoonallisuutta, joka on jotakin kiinnostuksen alueita semmoseen, jota mielletään yleensä naiseen. (03/4R/M)

Toisenlainen näkökanta rakentuu, kun puhe ilmaisee sukupuolineutraaliutta. Tällöin puhuja pelkistää sukupuolen persoonallisiksi ominaisuuksiksi. Judith Butler (2006, 205) toteaa, että jos sukupuolten määrä vastaa olemassa olevien yksilöiden määrää, käsitteenä sillä ei ole mitään yleistä käyttöä.

Jonkun näkönen sitte ehkä se tavallinen heppu, taikka jotain. Miehellä olkoon oma paikka tässä ja se on hyvä se. Persoonallisuuden kannalta meidänkin talon miehisä, me ollaan hirvee erilaisia tyyppejä. (03/1R/M)

Ei kaikki miehet sopis tähän, ei kaikki naisetkaan työntekijöiksi, et se riippuu minkälainen ihminen siinä on. (03/4R/M)

Miestyöntekijän on otettava huomioon akuutit kriisitilanteet, jolloin naisasiakas ei halua puhua hänelle. Tällöin luottamuksellista asiakassuhdetta ei synny johtuen työntekijän sukupuolesta, ja tällöin miessukupuoli määrittyy kulttuurisesti yleistettynä eikä konkreettisena toisena. Niinpä asiakkaalla on oltava mahdollisuus puhua nais-työntekijälle. Luottamuspuola voi kohdistua myös miestyöntekijän lapsenhoitotaitoihin ja kulttuuriin odotuksiin miehille tyyppillisestä käytöksestä. Ammatillainen kokee tilanteen kuormittavana, eli työn raskaus sukupuolistuu. Naistyössä on myös naisten yksityiseen arkeen liittyviä asioita, jolloin nais- ja miestyöntekijällä on erilaiset reviirit ja rajat, joita arjessa toistetaan. Käytännöt ovat sukupuolisdonnaisia ja sukupuolen normittamia, ja turvakodin fyysinen tila on sukupuolitettu. Yhä vaikeammaksi tilanne muodostuu, kun sukupuoli risteää uskonnon ja rodun kanssa. Haastateltavat esittävät sukupuolen normittamat asiakastilanteet luonnollisina (ks. Fahlgren & Edvall 2006, 63) ja väistämättöminä: asioina, joita ei tule selittää, vaan ne on hyväksyttävä. Puheessa on vaihtoehdottomuutta. Jos kaikki ammatillaiset ja asiakkaat olisivat naisia, käytäntöjen sukupuolinormittuminen ei korostuisi samalla tavalla.

[...] Esimerkiks, että nainen varoo miestä täällä niin mun mielestä se on ymmärrettävää, eikä sitä pidä kauheesti ruveta selittämään. (03/4R/M)

K: [...] kerro yks asiakastapaus, jonka sä olet kokenut kuormittavana.

V: [...] nimenomaan täs miestyöntekijän näkökulmasta ulkomaalainen nainen, joka on varsinkin vielä vähän voimakkaammalta uskontoalueelta [...] islaminuskoinen nainen ja sitte saattaa olla osin vielä kielivaikeuksia [...] jos esimerkiksi on paljon pieniä lapsia, niin siinä tulee tällaisia vakuutteluasioita, koska mulla

kyllä on perustaidot hoitaa pieniä lapsia, mutta se ei aina välttämättä välity, koska ihmisillä voi olla ennakkoluuloja, kun on mies [...] mun pitää olla huomattavasti tarkempi [kuin naistyöntekijän], miten mä kuljen, milloin mä kuljen ja mihin mä menen ja menenkö omaan huoneeseen suurella ryminällä, koska mun täytyy ottaa huomioon, että se voi olla todella hämmentävää, kun on esimerkiksi kielivaikeuksia tai kulttuurivaikeuksia. Osa tällaisista naisista niin niillä on ihan selkeesti omat vaikutelmat, mitä miehet on. (01/Y/M)

[...] En mee naisten juttuihin tunkemaan [...] Se on jotenkin pakko hyväksyä. Saunominen on yks [tällainen] asia [...] (03/4R/M)

Miestyöntekijät miestyössä

Miehille tarjottava apu annetaan päivisin tiettyinä kellonaikana ja tietyssä vastaanottotilassa, ei välittömästi parisuhdeväkivallan jälkeen. Hakiessaan apua mies varaa ajan työntekijältä, joten miestyön ajalliset ja tilalliset ehdot poikkeavat naisten kanssa tehtävästä työstä. Miestyöntekijät määrittelevät miestyön erityisalueeksi, joka vaatii erityisosaamista, toisin sanoen työntekijän kykyä keskustella terapeutillisesti ja tavoitteellisesti.

Jussi-työ ei ole yhtä kuin turvakodin miestyö, vaan yks spesiaalilaara, jossa miestä kuullaan perusteellisesti ja vähän pidemmän aikaa ja tää on semmonen ratkaseva tähän yhteisöllisyyteen liittyvä [...] (03/Y/M)

Ykkösjuttu tässä hommassa on kahdenkeskiset keskustelut miesten kanssa ja on ruvettu käyttämään tämmöstä sanaa terapia, mutta asiakkaan kanssa nää on terapeutisia keskusteluja siis tavoitteellisia keskusteluja [...] (02/Y/M)

Miesasiakkaiden kanssa työskentelevät miestyöntekijät tuottavat sukupuolen etuna. Asiantuntijuuden kannalta tilanne merkitsee hierarkkisen suhteen välttämistä. Asiakastyössä käydään läpi miehisyyttä ja sen yhteyttä väkivaltaan, jolloin sukupuoli risteää aggressiivisuuden kanssa. Miestyössä miehisuus ei ole muutosresurssi, kuten sukupuoli on naistyössä. Miestyöntekijän tyyppillinen tapa puhua on ilmaista asiat passiivissa.

Jussi-työ on lähtökohtaisesti sitä, että miehellä on mahdollisuus keskustella miehen kanssa. Tärkeetä on, että ihminen tulee kuulluksi, että ihminen saa kokemuksen, että on tullut ymmärretyksi. (03/Y/M)

Kylhän mä koen etuna, että on miehenä tässä työssä, koska, sanotaanko, että suurimmalle osalle, ei kaikille miehille, näyttää olevan silleen jotenkin sellasta rauhallisuutta tuova tekijä se, että työntekijä on mies. Tulee joku oletus, että se saattaa ymmärtää. (03/9R/M)

Miestä kuvataan perheeseen kuulumisen kautta. Tällöin puheessa on turvakodin institutionaalinen lastensuojelulähtökohta, joka myös legitimoii miestyön. Vanhemmuus on yksi asiakkuuden tuottamisen tapa, jolloin myös asiakkaan puolisoo kuljetetaan puheeseen ja vahvistetaan kulttuurista heteronormatiivisuutta. Isyys tulkitaan mahdollisuutena (ks. Keskinen 2005, 323) ja samalla se kietoutuu maskuliinisuuden rakentamiseen huolenpidon myötä (ks. Orme & al. 2000, 100). Työntekijät eivät kuvaa väkivaltaa riskinä lapsen hyvinvoinnille (ks. Eriksson 2002, 10).

Tuolla mun huoneessa käydään keskusteleen, ni onks kuitenkin mieheys väkivaltaa ja jotain vääriä tekoja, jotakin semmosta kärsimättömyyttä tai aggressiivisuutta. Tulee vanhemmuus mieleen. Mä ajattelen, et mietin, et sehän tekee jotain mieheydelle ja naiseudelle jotakin, ku puhutaan vanhemmuudesta.

K: Mitä se tekee?

V: Se tekee, siinä tapahtuu varmaan tämmönen nakshadus, et se on jotenkin inhimillisempää ja enemmän yhteistä, kun että perinteinen väkivalta mies-, naispuhe on kauheen semmosta erilleen vievää, pois päin kuljettavaa. Puhe vanhemmuudesta, sit taas palauttaa sen lähemmäksi. (03/9R/M)

Miestyötä ei rakenneta ainoastaan väkivallan käsitteilylle, vaan ennen kaikkea positiivisille asioille. Työntekijä luottaa, että asiakkaat ovat valmiita käsittelemään väkivaltaa. Lähtökohtana ovat asiakkaiden voimavarat, joiden varaan muutos rakentuu. Asiantuntijuus määrittäytyy ja saa merkityksensä kahdesta suunnasta. Yhtäältä työ rakentuu väkivallan negaationa, toisaalta se sisältää väkivaltilanteiden läpikäymisen. Ihmisten kanssa tekemisissä oleminen on työtä ohjaava lähtökohta, ja ihmisyyden on osa työn arvoperustaa, jota ei tuoteta erotteluina ja kategorisointeina. Tämän puheen voi tulkita sukupuolineutraaliksi.

Meidänhän pitää olla ihmisten kanssa tekemisissä. Mä oon sanonu varmaan xx vuotta sitte sen, että, jos mun jutut rupee kuulostaa, että mun huoneestani tulee vain väkivaltaa, mä toivoisin, et ihmiset kiikuttais mut päättäväisen ystävällisesti jonnekin muualle. Tässä pitää olla ihmisten kanssa tekemisissä. Ihmiset on ihan valmiita puhumaan väkivallasta ja sen seurauksista ja jotenkin siitä turvallisuudesta ja välittämisestä ja huolenpidosta. (03/9R/M)

Miestyön työntekijät puhuvat niistä asiakkaista, jotka ovat valmiita käsittelemään väkivaltaa yhdessä työntekijän kanssa. He eivät kerro asiakkaista, jotka jatkavat väkivaltaista käyttäytymistä. Ulkopuoliselle ei korosteta työn vaikeutta tai epäonnistumisia. Tämä voi liittyä haastatteluihin

aineiston keruutapana ja myös siihen, että haastattelija on nainen (Laine 2005, 167).

Pohdinta ja johtopäätökset – sukupuolisensitiivinen asiantuntijuus

Tässä artikkelissa olen ollut kiinnostunut suomalaisten turvakotien nais- ja miestyöstä ja siitä, miten asiantuntijuus kietoutuu sukupuolen konstruointeihin. Olen tutkinut naisasiakkaiden kanssa työskentelevien nais- ja miestyöntekijöiden puheita ja miestyöntekijöitä, joiden asiakkaina ovat väkivaltaa käyttäneet miehet. Aineistosta olen hakenut merkityskokonaisuuksia, diskursseja, jotka ilmenevät paitsi puheen sisällöissä myös käytetyissä ilmaisuissa. Tulokset ilmaisevat sen, kuinka työntekijät auktorisoivat tietonsa sosiaalialalla.

Naistyössä naistyöntekijät tuottavat horisontaalista asiantuntijuutta ja sukupuolta naisten ykseytenä, jolla tarkoitan naissukupuolen yhteisiä kokemuksia. Asiantuntijuuden näkökulmasta tämä tarkoittaa sitä, että myös asiakkaalla on asiantuntijuutta eikä vain työntekijällä. Puheessa tuotetaan heteronormatiivista nais–miesjakoa, vaikka miessukupuolta ei eksplikoida. Sukupuoli kytkeytyy asiakkaan muutokseen ja siitä tulee läsnäolon ja poissaolon peli – elämäntilanteen muutos, väkivallasta irtautuminen, mahdollistaa ”naispuheen löytämisen”. Kaiken kaikkiaan työntekijät puhuvat omasta ja asiakkaan sukupuolesta tasavertaisina.

Väkivallan naisuhrien kanssa työskentelevät miestyöntekijät tuottavat asiantuntijuutta jaetuna asiantuntijuutena, jolloin miestyöntekijöille avautuu ”oma paikka” työyhteisön ainokaisina. Sukupuolta rakennetaan yhtäältä miehisyyden moninaisuutena, toisaalta sukupuolineutraalisti. Työntekijöiden puhe on vakuuttelevaa, mikä korostuu esimerkiksi kerrottaessa niistä tilanteista, joissa asiakkaan sukupuoli risteää uskonnon ja kulttuurin kanssa. Työntekijät tuottavat omaa sukupuolta ja asiantuntijuutta, eivät niinkään asiakkaan. Asiantuntijuus on vasta-asiantuntijuutta, jolla tarkoitetaan asiantuntijan asemaan pyrkimistä (ks. Saaristo 2000, 112–115).

Miestyön miestyöntekijät konstruoivat horisontaalista asiantuntijuutta. Tällöin he kuvaavat miessukupuolen tuottamaa etua ja hyötyä asiakastyön näkökulmasta. Työntekijät konstruoivat asiakkaan sukupuolen ydinperheen ja vanhemmuuden kautta käyttäen paitsi passiivi-ilmauksia

myös sukupuolineutraalia puhetyyliä. Työntekijöiden puhe vahvistaa heteronormatiivisuutta sukupuolen tuottamisen tapana. Sukupuoli ei ole resurssi asiakkaan muutoksessa kohti väkivallattomuutta. Sen sijaan asiakkaan voimavaroja rakennetaan muutoin, esimerkiksi vanhemmuutena.

Edellä olen kuvannut kolmen eri työntekijäryhmän tapaa tuottaa asiantuntijuutta ja sukupuolta. Tavoitteena oli hakea puheesta merkityskokonaisuuksia, diskursseja, ja ymmärtää turvakotien nais- ja miestyötä historiallisessa ja paikallisessa kontekstissa. Aineistosta on löydettävissä sukupuolineutraali puhetyyli, joskaan se ei ole ainoa tapa tuottaa asiantuntijuutta. Työntekijäryhmien puhetta yhdistää ammattikäytäntöjen kuvaaminen sukupuolen kautta. Nimeän tämän merkityskokonaisuuden sukupuolisensitiiviseksi diskursseiksi. Se tarkoittaa, että ammattilainen on reflektiivisessä suhteessa omaan ja asiakkaan sukupuoleen. Käytännön työssä se merkitsee naisten ja miesten erilaisten tarpeiden huomioimista sosiaalityössä (ks. Scourfield 2002, 3). Tämä tutkimus kohdistuu työntekijöiden puheeseen ja pohjautuu sukupuolikäsitykseen, jossa sukupuoli ei ole subjekti, vaan ilmenee kielessä tuotettuina normeina ja tekoina (Butler 2006, 235). Tällöin sukupuolisensitiivisyys tarkoittaa sitä, että asiantuntijuus on puheessa ilmenevien sukupuolikonstruointien sävyttämä.

Turvakotien työntekijöiden puhe keskittyy asiakas–työntekijä–vuorovaikutukseen, eikä ensisijaisesti ongelman määrittelyyn. Vuorovaikutus ja siitä puhuminen on työn käytäntöä ja siksi tärkeä tutkimuskohde. Sukupuolisensitiivisyys voidaan ymmärtää parisuhdeväkivaltaongelman, tekijyyden ja uhriuden, sukupuolistuneen luonteen esiin nostamisena. Voidaan kysyä, voisiko sukupuolisensitiivisyys olla moninaista tai jopa liikkeessä olevaa? Sosiaalialan käytännöt ovat usein moniaineksisia ja kompleksisia, ja on myös kirjoitettu (Fook 2002), että niissä tulisi pyrkiä pois dikotomioista. Tätä näkökulmaa vahvistaa aja-

tus siitä, että avoin asiantuntijuus on mahdotonta, jos työssä on vain yksi totuus.

Sukupuolen ja asiantuntijuuden korostumista edistävät turvakotien organisatoriset uudistukset, esimerkiksi naistyön kehittäminen. Turvakotien sukupuolisensitiivisen diskurssin voi myös ymmärtää sitä kautta, että Suomessa käydään keskustelua sukupuolistuneesta väkivallasta, eivätkä työntekijät ole siitä tietämättömiä. Lisäksi työntekijät tekevät opintokäyntejä muiden maiden turvakoteihin.

Työntekijä voi kokea, että omalla sukupuolella ei ole merkitystä, tai instituutio voi määritellä toimintaa ottamatta kantaa sukupuoleen. Käytännöissä sukupuoli on läsnä asiakastilanteessa samalla tavalla kuin luokka, ikä tai etninen ryhmä. Emme puhu luokka-, ikä- tai rotoneutraalista työstä. Kyse on pikemminkin siitä, millä tavalla sukupuoli ymmärretään ja miten sitä rakennetaan (de Lauretis 2004, 47).

Instituutio on yksi asiantuntijuuden peruspilareista ja sen tehtävänä on ollut taata tiedon luotettavuus ja asiantuntijuuden uskottavuus (Eräsaari 2003, 54–57). Tämän tutkimuksen tulokset nostavat esiin turvakotityön, jossa institutionalisoituneesta ja sukupuolineutraalista vaiheesta on siirrytty kohti käytännöissä ja toimintayhteyksissä rakentuvaa asiantuntijuutta, mikä haastaa ja muokkaa jo olemassa olevia määrittelyjä (Laine 2005, 183). Oletan, että institutionalisoitunut asiantuntijuus saa aina rinnalleen käytännöissä ja toimintayhteyksissään rakentuvan asiantuntijuuden. Tämä voi merkitä minkä tahansa instituution virallisen tavoitteen ohittaman käytännön kannalta perustellun merkityksen korostumista. Tällöin asiantuntijuuden dynamiikka konkretisoituu laadullisesti uudenaissa toimijuuksissa. Sitä määritellään käytäntöjen kautta, jolloin tärkeitä ovat työlle annetut merkitykset. Toiminnan sisäiset tekijät ja ulkopuoliset vaikutteet, esimerkiksi yhteiskunnallinen keskustelu sukupuolesta, edesauttavat työn uudelleen määrittelyä ja käytäntöjen muutosta.

TIIVISTELMÄ

Terhi Laine: Asiantuntijuus ja sukupuoli suomalaisten turvakotien nais- ja miestyössä

Artikkeli kohdistuu turvakotien nais- ja miestyöhön, jota on yleisesti pidetty perhekeskeisenä ja sukupuolineutraalina. Tutkimuskysymyksenä on, kuinka asiantuntijuus kietoutuu sukupuolen konstruointeihin. Aineistona on 29 yksilö- ja ryhmähaastattelua, jotka kohdistuvat naisasiakkaiden kanssa työskenteleviin nais- ja

miestyöntekijöihin sekä väkivaltaisten miesten kanssa työskenteleviin miestyöntekijöihin. Tutkimuksen metodinen lähtökohta on sosiaalisessa konstruktionismissa, ja aineistosta haettiin puheen diskursseja, jotka ilmenevät puheen sisällöissä ja käytetyissä ilmaisuissa.

Tulosten mukaan naistyöntekijät tuottavat horisontaalista asiantuntijuutta ja korostavat naissukupuolen yhteisiä kokemuksia. Väkivallan naisuhrien kanssa työskentelevät miestyöntekijät tuottavat toimintakult-

tuurin määrittlemää jaettua asiantuntijuutta. He rakentavat sukupuolta paitsi sen moninaisuutena myös sukupuolineutraalisti. Väkivaltaisten miesten kanssa työskentelevät miestyöntekijät kuvaavat miessukupuolen tuottamaa etua ja hyötyä asiakastyössä. Aineis-

tossa on löydettävissä sukupuolineutraalia puhetyyliä mutta myös sukupuolisensitiivinen diskurssi, jolloin ammattilainen on reflektiivisessä suhteessa omaan ja asiakkaan sukupuoleen.

KIRJALLISUUS

- ABBOTT, ANDREW: *The System of Professions. An Essay on the Division of Expert Labour*. Chicago and London: The University of Chicago Press, 1988
- BURR, VIVIEN: *Overview: Realism, Relativism, Social Constructionism and Discourse*. In: Parker, Ian (ed.): *Social Constructionism, discourse and realism*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage, 1998
- BUTLER, JUDITH: *Hankala sukupuoli*. Helsinki: Gaudeamus, 2006
- DOBASH, REBECCA EMERSON & DOBASH, RUSSELL P.: *Cross-Border Encounters: Challenges and opportunities*. In: Dobash, Rebecca Emerson & Dobash, Russell P. (eds): *Rethinking Violence Against Women*. Sage Series on Violence Against Women. Thousand Oaks, London, New Delhi: Sage, 1998
- DOMINELLI, LENA & MCLEOD, EILEEN: *Feminist Social Work*. Basingstoke: Macmillan, 1989
- ERIKSSON, MARIA: *Men's violence, men's parenting and gender politics in Sweden*. *Nordic Journal of Women's Studies* 10 (2002): 1, 6–15
- ERÄSAARI, RISTO: *Open-Context Expertise*. In: Bammé, Arno & Getzinger, Günther & Wieser, Bernhard (eds): *Yearbook 2003 of the Institute for Advanced Studies on Science, Technology and Society*. Wien: Profil, 2003
- ERÄSAARI, RISTO: *Context–anchorage and handmaidens of meaning*. In: Bammé, Arno & Getzinger, Günther & Wieser, Bernhard (eds): *Yearbook 2004 of the Institute for Advanced Studies on Science, Technology and Society*. München: Profil, 2004
- FAHLGREN, SIV & EDVALL, HELENE: *Kulturella könsdiskursers makt – ett exempel från en utbildningstext*. *Nordisk socialt arbeid* 26 (2006): 1, 62–73
- FOOK, JAN: *Social work. Critical Theory and Practice*. London: Sage, 2002
- FORSBERG, HANNELE: *Perheen ja lapsen tähden. Etnografia kahdesta lastensuojelun asiantuntijakulttuurista*. Helsinki: Gummerus, 1998.
- GIDDENS, ANTHONY: *Elämää jälkitraditionaalisessa yhteiskunnassa*. Teoksessa: Beck, Ulrich & Giddens, Anthony & Lash, Scott: *Nykyajan jäljillä*. Tampere: Vastapaino, 1995
- HAGUE, GILL: *Domestic violence policy in the 1990s*. In: Watson, Sophie & Doyal, Lesley (eds): *Engendering Social Policy*. Buckinham, Philadelphia: Open University Press, 1999
- HEALY, KAREN: *Social Work Theories in Context: Creating Frameworks for Practice*. New York: Palgrave Macmillan, 2005
- HEARN, JEFF: *Men will be men. The ambiguity of men's support for men who have been violent to known women*. In: Popay, Jennie & Hearn, Jeff & Edwards, Jeanette (eds): *Men, Gender Divisions and Welfare*. London, New York: Routledge, 1998
- HEISKANEN, MARKKU & PIISPA, MINNA: *Usko, toivo ja hakkaus. Kyselytutkimus miesten naisille tekemästä väkivallasta*. Tilastokeskus, Oikeus 1998: 12. Tasa-arvoasiain neuvottelukunta. Helsinki 1998
- HUSSO, MARITA: *Parisuhdeväkivalta. Lyötyjen aika ja tila*. Tampere: Vastapaino, 2003
- HYDÉN, MARGARETA: *Kvinnomisshandel inom äkten-skabet. Mellan det omöjliga och det möjliga. Falcköping: Liber Utbildning, 1995*
- JUHILA, KIRSI: *Sosiaalityöntekijöinä ja asiakkaina. Sosiaalityön yhteiskunnalliset tehtävät ja paikat*. Tampere: Vastapaino, 2006
- KARVINEN-NIINIKOSKI, SYNNÖVE: *Luovan asiantuntijuuden jännitteet – joustavasti mallikkaaseen sosiaalityöhön*. Teoksessa: Satka, Mirja & Karvinen-Niinikoski, Synnöve & Nylund, Marianne & Hoikkala, Susanna (toim.): *Sosiaalityön käytäntötutkimus*. Helsinki: Palmenia Kustannus, 2005
- KESKINEN, SUVI: *Perheammattilaiset ja väkivaltatyön ristiriidat. Sukupuoli, valta ja kielelliset käytännöt*. Tampere: Tampere University Press, 2005
- KURONEN, MARJO & GRANFELT, RIITTA & NYQVIST, LEO & PETRELIUS PÄIVI (toim.): *Sukupuoli ja sosiaalityö. Sosiaalityön tutkimuksen 3. vuosikirja*. Jyväskylä: PS-kustannus, 2004
- LAINEN, TERHI: *Turvakotityön käytännöt, asiantuntijuus ja sukupuolen merkitykset*. Helsinki: Yliopistopaino, 2005
- DE LAURETIS, TERESA: *Itsepäinen vietti*. Tampere: Vastapaino, 2004
- NOWOTNY, HELGA: *Transgressive Competence: The Narrative Expertise*. *European Journal of Social Theory* 3 (2000): 1, 5–22
- NYQVIST, LEO: *Sukupuoli parisuhdeväkivallan ammatillisessa kohtaamisessa*. Teoksessa: Kuronen, Marjo & Granfelt, Riitta & Nyqvist, Leo & Petrelius, Päivi (toim.): *Sukupuoli ja sosiaalityö. Sosiaalityön tutkimuksen 3. vuosikirja*. Jyväskylä: PS-kustannus, 2004
- ORME, JOAN: *Feminist Social Work*. In: Adams, Robert & Dominelli, Lena & Payne, Malcolm (eds): *Social Work: Themes, issues and critical debates*. Hampshire, New York: Palgrave, 2002
- ORME, JOAN & DOMINELLI, LENA & MULLENDER, AUDREY: *Working with violent men from a feminist social work perspective*. *International Social Work* 43 (2000): 1, 89–105
- PEHKONEN, PIIRJO: *Naisen puolesta, ei miestä vastaan. Suomalainen naisliike väkivaltaa vastustamassa*. Sosiologian laitoksen raportteja 2. Joensuu: Joensuun yliopisto, 2003

- PETRELIUS, PÄIVI: Sukupuoli ja subjektius sosiaalityössä. Tulkintoja naistyöntekijöiden muistoista. *Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research* 266, Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 2005
- POTTER, JONATHAN & WETHERELL, MARGARET: *Discourse and social psychology: beyond attitudes and behaviour*. London: Sage, 1987
- RONKAINEN, SUVI: Sukupuolistunut väkivalta ja sen tutkimus Suomessa – Tutkimuksen katveet valokeilassa. *Naistutkimusraportteja 2*. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö, 1998
- SAARISTO, KIMMO: Avoin asiantuntijuus. Ympäristöky-
symys ja monimuotoinen ekspertiisi. *Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja* 66. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 2000
- SAARNIO, PEKKA: Noviisista ekspertiksi. Sosiaalityön taitojen yksilöllinen kehittyminen. *Janus* 1 (1993): 1, 89–98
- SAURAMA, ERJA: Vastoin vanhempien tahtoa. *Tutkimuksia* 7. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus, 2002
- SCOURFIELD, JONATHAN B.: Reflections on Gender, Knowledge and Values in Social Work. *British Journal of Social Work* 32 (2002), 1–15.